

сформованості мотивації збереження психологічного здоров'я у психологів (спеціальних, медичних) розроблена критеріальна база, направлена на встановлення якісних змін у розвитку певних сторін і проявів психічної діяльності психологів (спеціальних, медичних), якою забезпечується їхнє життєве самоопределення, цінності і система ціннісних орієнтацій, напрямки і усвідомлення потреб, мотивів і інтересів, суб'єктивність поведінки, здатність до відповідальних, самостійних дій і адекватної реакції в різних життєвих ситуаціях.

Ключеві слова: здоров'я, психологічна діагностика, методологія, методи наукового психологічного дослідження, мотивація збереження здоров'я, ставлення до здоров'я, психологічний фактор.

The impact of development program of the of health- saving motivation of psychologists (specials, medicals)

The present-day state of health-saving motivation's development is explored. The practical aspects of improving of health-saving motivation are analysed. The different methods of research in the health-saving field are determined.

Sense and structure of health-saving motivation are viewed. The main elements of the definition of health, criteria and indicators of its formation are outlined. Particular attention is paid to finding and developing the criteria, the optimal range of methods of psychological diagnosis, which determines the level of health-saving motivation, the development the psychological effectiveness of program designed to improve psychologists' (special, medical) performance aimed on its development.

The practical results of psychological diagnostic of human being which want to be a healthy person are analyzed. A close connection of psychologists' (special, medical) healthy lifestyle with such personal characteristics as self-esteem, self-awareness, social values, which focuses on business, creativity, responsibility, social adaptability, self-regulation is confirmed. In order to determine the level of health-saving motivation's developed criterion framework, aimed at identifying qualitative changes in the development of certain aspects and manifestations of mental activity of psychologists' (special, medical), which ensures their self-life, values and system of values, orientation and awareness of the needs, motivations and interests, subjectivity of behavior, the ability to responsible, self-sufficient and adequate responsibility in different situations.

Keywords: health, psychological diagnostic, methodology, scientific psychological-pedagogical investigation's methods, motivation of health preservation, attitude to health, psychological factor.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2014 р.
Статтю прийнято до друку 20.10.2014 р.
Рецензент: д. психол. н., проф. Шульженко Д.І.

УДК 37.012:376 – 056.263

ПРОБЛЕМА УЗАГАЛЬНЕННЯ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Суховієнко Н.А.

В умовах сучасних освітніх перетворень готовність дітей з вадами слуху до шкільного навчання є актуальним питанням сьогодення. Зміна парадигми освіти, збільшення акценту на індивідуальність дитини, на безмежні можливості її соціалізації, перехід на нові програми спеціальних загальноосвітніх закладів та інші проблеми вимагають нових теоретичних підходів, практичних рівнів діагностики, цікавих поглядів щодо підготовки дошкільників з вадами слуху до шкільного навчання за інноваційними загальноосвітніми вимогами. Бути готовим до шкільного навчання – це, перш за все, володіти уміннями узагальнювати та диференціювати у відповідних категоріях предмети та явища навколишнього світу, що безпосередньо пов'язано з розумовою, інтелектуальною, психологічною готовністю дитини старшого дошкільного віку до шкільного навчання.

Значимість проблеми узагальнення пов'язано з тим, що це основний з факторів розумового розвитку дитини. Здібність до оволодіння процесом узагальнення різного типу знаходиться в площині всіх розумових операцій і характеризує загальну властивість навчання. Тому, вважаємо за необхідне дослідити проблему особливостей формування узагальнень у дітей з вадами слуху старшого дошкільного віку з метою виявлення їхньої розумової готовності до навчання у шкільній системі освіти.

Положення про взаємозв'язок навчання та розвиток відображені у дослідженнях С.Л.Рубінштейна, О.М.Леонтьєва, Л.С.Виготського. Детермінованість розумового розвитку дітей змістом навчання висвітлюється у дослідженнях Д.Б.Ельконіна, В.В.Давидова, О.П.Усової. В свій час науковці О.В.Запорожець, П.Я.Гальперін, А.О.Люблінська, М.М.Подд'яков наголошували на можливостях цілеспрямованої освіти, вдосконалення узагальнень та організацію їх формування. Погляди щодо встановлення взаємовиключних відношень в узагальненні як основоположного чинника розвитку діалектичного мислення розкривалися в дослідженнях М.Є.Вераксі, О.С.Ермакової, І.Б.Шиян, Л.Ф.Баянкової, Л.Н.Литовченко. Вивчався системний підхід щодо розвитку дитини з вадами слуху (Б.Д.Корсунська, Н.А.Рау, Е.Ф.Рау, Ф.А.Рау, Л.І.Фомічова, М.К.Шеремет). Зокрема, зверталась увага на окремі механізми компенсаторно-корекційного впливу на дітей з вадами слуху у працях О.П.Гозової, О.І.Дьячкова, Е.М.Кудрявцевої, М.М.Нудельмана, Т.В.Розанової, І.М.Соловйова, Ж.І.Шиф та інші.

Зупинимося більш детально на конкретних дослідженнях. Проблемою узагальнення, зокрема, особливостями його розвитку у дітей, займався багато зарубіжних і вітчизняних психологів (Н.Ах, Дж.Брунер,

К.Бюлер, Л.А.Венгер, Н.Е.Веракса Л.С.Виготський, В.В.Давидов, Д.Б.Ельконін, О.В.Запорожець, Е.Н.Кабанова-Меллер, Б.М.Кедров, О.М.Леонтьєв, Ж.Піаже, М.М.Поддьяков, С.Л.Рубінштейн, А.Г.Рузская, О.К.Тихомиров, Г.Фолькельт, та інші). Вищезазначені автори виділяють дві основні групи явищ, зазвичай з якими пов'язаний даний термін: з одного боку дослідники мають на увазі процес узагальнення, з іншого боку узагальнення розглядається як результат.

У даній статті зупинимося на теоретичних підходах щодо розгляду проблеми узагальнення у зарубіжних та вітчизняних психолого-педагогічних дослідженнях різного напрямку.

Термін «узагальнення» часто зустрічається в психолого-дидактичній, педагогічній та методичній літературі, розкриваючись як мисленнєвий процес та розумовий розвиток. Узагальнення, будучи настільки істотним компонентом мисленнєвої діяльності, входить, з одного боку, в число умов, що визначають розумовий розвиток дитини, з іншого — в число показників цього розвитку. Оскільки узагальнення визначає прийоми й способи мислення, воно є умовою розумового розвитку; і в якості показника розумового розвитку узагальнення, по-перше, характеризує рівень розвитку розумових процесів, по-друге, становить основу переносу способів дії.

У більшості зарубіжних експериментальних досліджень (Н.Аха, К.Бюлер, Д.Селлі та інші) простежується думка про те, що здатність до узагальнення і абстракцій — це здібність, яка внутрішньо притаманна мисленню. Цікавими свого часу були дослідження Н.Аха, який в своїх експериментальних дослідженнях підкреслював, що механізм формування понять зазвичай має продуктивний характер, що формування понять відбувається не за типом асоціативного ланцюга, а за цілеспрямованим процесом, який складається з певного ряду операцій. Він вбачав джерело виникнення понять не у об'єктивній дійсності, а в самій психіці людини. Проблема слова розуміється Н.Ахом, як злиття вже наявного поняття з безглуздим комплексом звуків. Інший підхід був висвітлений у дослідженнях К.Бюлера, який розглядав функцію узагальнення у формуванні понять через визначення форми асоціативного групування уявлень; дитина тільки за внутрішнім примушуванням відкриває для себе подібності та відносини речей у світі[1, с.237].

В подальшому, в експериментальних психологічних дослідженнях вітчизняної психології (зокрема, в працях Л.С.Виготського), і концепція Н.Аха, і асоціативна течія (Д.Селлі) та інші були піддані критичному переосмисленню ролі слова у формуванні понять, так як вони не пояснювали цілеспрямований характер мислення.

У вітчизняних психологічних дослідженнях з проблеми формування узагальнень найбільш цікавими та одними з перших були дослідження Л.С.Виготського, який підкреслював роль слова у формуванні понять. У своїй методології Л.С.Виготський стверджував, що тільки слово-знак здатне виступати у якості генетичного коріння. Значення слова являє собою узагальнення, і одночасно, узагальнення є надзвичайним словесним актом думки, що відображає дійсність. Предмети зближуються в один ряд і підводяться під загальні значення не через загальні, притаманні їм і виділені дитиною ознаки, а й через споріднення, встановлюваного між ними у враженнях дитини[1, с.244].

Процес психічного розвитку дитини базується на перебудові системної структури свідомості, яка обумовлена зміною її смислової структури, тобто рівнем розвитку узагальнень. На думку Л.С.Виготського, свідомість безпосередньо пов'язана з мовленням і перехід від однієї структури свідомості до іншої здійснюється завдяки розвитку значення слова, тобто — узагальнення. Акцент робиться на тому, що розвитком узагальнень можна безпосередньо керувати під час навчання, тим самим переводячи їх на більш високий рівень узагальнення[1, с.260].

Згідно генетичної концепції, яка характеризує більшість зарубіжних психологічних досліджень, узагальнення розглядається в контексті логічної операції класифікації. Автор даного підходу Жан Піаже підкреслює, що дитина має здатність узагальнювати відповідно до логічної структури класифікації. На думку вчених (Б.Інельдер, Ж.Піаже) об'єкти володіють різними властивостями, які можна виділяти різним способом. Одночасно один і той же предмет може виступати як елемент класу і підкласу. Загальні властивості класу і підкласу визначаються ієрархізованими відносинами один до одного. Тому, розуміння збереження цих відносин, вміння оперувати даними знаннями при аналізі дійсності спрямовує дитину до більш глибокого уявлення про світ та орієнтацію в ньому[2, с.338].

В контексті процесуально-діяльнісного підходу узагальнення розглядається в залежності від участі аналізу та синтезу (В.В.Давидов, Л.С.Рубінштейн та інші). Узагальнення є неодмінною умовою у формуванні понять, на думку авторів комплекс узагальнених ознак предмета це і є зміст поняття.

Свого часу С.Л.Рубінштейн відзначав, що першочергово узагальнення — це елементарне емпіричне узагальнення, яке відбувається в результаті процесу порівняння, за допомогою виділення подібних властивостей. І лише згодом, за допомогою процесу аналізу, виділяються суттєві властивості з несуттєвих, загальні з часткових, а потім вони абстрагуються. Так, абстрактне за допомогою синтезу, призводить до мисленнєвого конкретного[3, с.345].

С.Л.Рубінштейн виділяв дві форми узагальнення: 1) генералізація як результат чуттєвого аналізу за

«сильною» ознакою; 2) власне узагальнення, понятійне, яке може бути представлено в двох видах: елементарне емпіричне узагальнення і теоретичне, понятійне узагальнення. Перше — результат порівняння і виділення спільного, зовні однакового в речах. Друге — продукт особливого аналізу та абстракції, пов'язаних з перетворенням вихідних чуттєвих даних з метою виявлення і виділення істотного. З точки зору С.Л.Рубінштейна, другий вид узагальнення є своєрідним продовженням першого: початкові етапи аналізу дають елементарне узагальнення, а останні етапи призводять до узагальнення теоретичного характеру [3, с.351].

Протиставлення двох шляхів утворення понять (від аналізу до синтезу і від синтезу до аналізу) отримало послідовне обґрунтування в роботах В.В.Давидова. В своїх експериментальних дослідженнях, виділяючи різні типи узагальнень, зокрема понятійне, теоретичне або наукове, формальне та змістовне узагальнення, В.В.Давидов доводить думку про те, що науково-теоретичне мислення відрізняється від емпіричного здатністю людини перетворювати предметні дії і аналіз, встановлювати суттєві зв'язки цілісного об'єкта, його генетично вихідну форму. При засвоєнні знань загального та абстрактного характеру, на думку автора повинно передувати знайомству з більш окремими та конкретними знаннями, — останні повинні бути виведені із перших, як із своєї єдиної основи, — цей принцип впливає з формування уявлень і відповідних вимог відходження від абстрактного до конкретного. Так, конкретні знання повинні бути виведені із загального та абстрактного з виявленням всезагального зв'язку, який можна відтворити в особливих предметних, графічних або знакових моделях. [4, с.40].

В подальшому фундаментальні положення видатних психологів висвітлювалися у наступних дослідженнях психологів нового покоління (Л.Ф.Баянова, А.Ф.Говоркова, Є.М.Кабанова-Меллер, А.Г.Рузская).

Так, А.Ф.Говорковою аналізується понятійна природа емпіричних узагальнень, зокрема автор при розгляді понять виходить з широкого значення терміну «емпіричне поняття», яке по суті прийнято в роботах В.В.Давидова та його школи. Можливо вживання даного терміну в більш вузькому значенні: віднесення його лише до життєвих узагальнень, що виникають із досвіду. На думку А.Ф.Говоркової необхідно розрізнити всередині емпіричних понять життєві поняття, нежиттєві (по суті наукові) та експериментальні поняття. Поняття емпіричні, в широкому розумінні не можуть бути протиставлені науковим або теоретичним.

В дослідженнях іншого напрямку, М.М.Поддьяков зазначає, що пізнавальні процеси відіграють важливу роль в повноцінних узагальненнях. На процес перетворення узагальнення позитивно впливають комплексні уявлення. Зокрема, М.М.Поддьяков підкреслює, що в той час як в основі понять лежать зв'язки єдиного типу, логічно тотожні між собою, і предмети узагальнюються за однією ознакою, в основі комплексів лежать найрізноманітніші фактичні зв'язки, які визначають узагальнення [5, с.83].

Всі вищезазначені дослідження є особливими для розуміння процесу узагальнення у дітей з вадами слуху дошкільного віку. Досить цікаво проблема узагальнення розкривається в сурдопедагогічних та сурдопсихологічних дослідженнях. Більшість вітчизняних дослідників в сурдопедагогічній галузі проблему формування слова і утворення образу в мовленні глухих і слабочуючих дітей пов'язували саме з процесом розумового розвитку та формуванням узагальнень в цілому.

Проблема оволодіння значенням слова глухими та слабочуючими дітьми широко вивчалась в сурдопедагогічному напрямку (Р.М.Боскіс, Н.Ф.Засенко, О.Г.Зикєєв, С.О.Зиков, Л.І.Лебедева, К.В.Луцько, Т.Ф.Марчук, М.І.Нікітіна, Ф.Ф.Рау, Л.І.Фомічова, М.К.Шеремет, Ж.І.Шиф та інші).

В дослідженнях Р.М.Боскіс і Ж.І.Шиф зазначалось, що діти з вадами слуху проходять ті ж стадії засвоєння значення слів, що і діти з нормальним слухом. Але засвоєння значень слів дітьми з вадами слуху здійснюється в більш тривалі терміни і відрізняється своєрідністю, зумовленою іншими засобами сприймання мовлення оточуючих і характеризуються певною обмеженістю досвіду мовленнєвого спілкування.

В цілому, можна сказати, що в дослідженнях вищезазначених авторів підкреслюється, що дитина з вадами слуху пов'язує значення слова переважно з однією конкретною ситуацією і при цьому недостатньо диференціює значення самого слова. Такі висновки зроблені на симптоматиці заміни дітьми одних слів на інші (перемішуються назви предметів, які знаходяться разом; перемішуються назви предметів, які схожі функціонально; перемішуються в назві предмету дві назви: назва, яка позначає цілий предмет і назва, яка позначає частину цього ж предмету). В своїх сурдопсихологічних дослідженнях Р.М.Боскіс та Ж.І.Шиф розкривали механізми та стадії формування й оволодіння дітьми з вадами слуху узагальнюючим значенням слова. Зазначали, що діти першочергово засвоюють феномен предметної віднесеності значення, а при наступному формуванні словесних узагальнень ця віднесеність мало уточнюється [6, с.115].

Так, Р.М.Боскіс, Б.Д.Корсунська, Н.Г.Морозова встановлюють, що значення перших слів, які засвоюють глухі діти, і відповідають предметно-ситуаційному рівню їх наочних узагальнень. Тому, слово внаслідок його різноманітності, за висновками цих дослідників, може відноситись дитиною з вадами слуху до різних аспектів однієї й тієї ж ситуації.

Також можна знайти узагальнення, які вже розцінюються авторами, як оволодіння дітьми значенням

слова. Зазначається, що полісемія призводить до того, що дитина одним словом позначає і предмет, і дію. Даний приклад авторів не дає, на наш погляд, вичерпних даних з такого питання: чи є це фіксація у глухій дитини етапу, який властивий і чуучій дитині (слово-речення) чи чогось іншого. Відмічаючи дану специфіку, Л.А.Головнич та Л.П.Носкова вважають це явищем негативним, пояснюють його існування тим, що у дитини «немає достатньої кількості слів, необхідних для точного і диференційованого позначення предметів і явищ даної ситуації»[7, с. 134].

Є.Ф.Соботович зазначала, що оволодіння мовними узагальненнями звільняє людину від необхідності звертатися до конкретних предметів та їх властивостей. Саме на базі слова та через слово (його значення) людина отримує можливість виділяти загальне в окремому та формувати узагальнення, а потім абстрактні відображення предметного світу. Таким чином, слово (його узагальнене значення) є одиницею абстрактного мовленнєвого мислення[8, с.15].

Все вищевикладене свідчить про те, що готовність дитини, зокрема дитини з вадами слуху старшого дошкільного віку, до шкільного навчання передбачає оволодіння дитиною узагальнюючою функцією мовлення, а саме узагальненням слів.

Ця функція проходить ряд етапів свого формування, що виражається, у засвоєнні дитиною різних за рівнем свого узагальнення значень одного й того ж слова — номінативного, фразеологічно зумовленого, узагальненого лексичного значення, його понятійної співвіднесеності та абстрактно-узагальненого лексичного значення. Провідна роль у процесі такого розвитку на думку дослідників (Л.С.Виготський, Б.О.Єрмолаєв, Є.Ф.Соботович, О.М.Шахнарович), належить процесам генералізації (узагальнення) різного рівня, а також послідовному формуванню певних смислових відношень та зв'язків між лексичними одиницями мови, а саме образних, мотивованих (чи детермінованих) та понятійних.

Провідна роль у формуванні узагальненого значення слова, як видно з викладеного, належить операціям порівняння слів за значенням, виділення та узагальнення у них спільного значення.

Свого часу, Л.І.Тигранова, провівши експериментальне та широкомасштабне вивчення динаміки оволодіння узагальнюючим значенням слів, виділила такі особливості у дітей з вадами слуху:

- а) більш загальне значення ще не вбирає в себе необхідної кількості конкретних значень;
- б) урівнюються часткові і загальні значення (діти вважали рівнозначними слова «дуб» і «дерево»; «капуста» і «овочі»);
- в) часто відсутнє вміння правильно оперувати узагальнюючими словами (природознавчі, наприклад, на думку Л.І.Тигранової, поняття, замінюються узагальненнями більш низького рівня: багато учнів називали «липу», «березу», «осику» словом «ліс»;
- г) узагальнення носить чисто ситуаційний характер, тобто вони формуються на основі місця ситуації, в якій був сприйнятий предмет (діти по-різному узагальнювали квіти в залежності від того, хто де їх бачив: в саду, на городі, у полі та ін.).

Автором був зроблений висновок, що як для глухих, так і для слабочуючих дітей, розвиток мовлення, яких детермінований порушеннями слухового сприймання, характерні взагалі неадекватні асоціювання: деталі предмету, що описується, фрагменти картини, окремі сторони життєвої ситуації і таке інше — все може виступити вихідним пунктом для побічних асоціацій[9, с.18].

Всі вищезазначені теоретико-методологічні положення свого часу стали вихідними для психологічних досліджень Л.І.Фомічової, щодо проектування навчання дошкільників з вадами слуху, як засобу їхнього інтелектуального розвитку через операційно-знаковий підхід, де центральним моментом виступили адекватні узагальнення, як показник інтелектуального та розумового розвитку дитини дошкільного віку з вадами слуху.

В своїх експериментальних дослідженнях, щодо інтелектуального розвитку дошкільників з вадами слуху, Л.І.Фомічова виділила два типи узагальнень та сім відповідних рівнів таких узагальнень в розвитку інтелекту дошкільників в межах конкретного змісту. Перший тип узагальнень — це слова, що позначають конкретні предмети. Другий тип узагальнення — це слова, що вже є узагальненням. При цьому обидва типи мають своєрідну структурну узагальненість. Кожне слово, навіть коли воно позначає реальний відомий предмет, — узагальнює цілу систему понять про даний предмет. А в свою чергу, система понять зафіксована в словах. Цей вид узагальнення є досить складним, тому що він різнорівневий: від емпірики, через узагальнюючу емпірику до теорії, тому слова є різними за типом лексичного узагальнення. Також при формуванні узагальнень необхідно спиратись на повний цикл центрації, децентрації та перецентрації, які в свою чергу дають можливість уникнути невірних критеріїв, які в цілому є характерними для дітей дошкільного віку. Нею були зроблені висновки, що неправильна стратегія формування лексичних узагальнень призводить до формування неправильних критеріїв, які руйнують лексичні узагальнення (кількості і родової структуризації; кількості і видової структуризації; кількості родової структуризації; центрації; децентрації; перецентрації), що є ознакою низького рівня інтелектуального розвитку[10, с.157].

Зокрема, Л.І.Фомічова наголошувала, що в той момент, коли слово засвоєне і віднесене правильно

первинним значенням, у глухих та слабочуючих дітей, які сприймають слово, в основному, на зорово-слуховій основі, а не на слуховій, як чуюча дитина, формується такий графічний образ слова, який був би аналогом фонетичному образу. І саме тому, не дивлячись на те, що слова дитина з вадами слуху відносить до предмету і ознак правильно, якщо надавати слова по одному, то в ситуації, коли слів декілька, слова між собою змішуються за схожістю буквенного складу: два слова, які починаються з однієї букви, або два слова, які мають схожий буквенний склад. Це спричинено тим, що в інтелектуальному плані ситуація дійсно об'єднує предмети і завдання інтелекту — роз'єднати їх і з'єднати відповідно рівням узагальнення[10, с.163].

При формуванні узагальненого лексичного значення слова у різних категорій дітей з порушеннями психофізичного розвитку слід знати можливості дитини, тобто чітко уявляти, який рівень узагальнення у неї можна сформувати.

Досліджуючи проблему готовності слабочуючих дітей шестирічного віку до навчання у школі М.К.Шеремет вказувала, що "у свідомості цих дітей, використанню окремих слів відповідає наочна картина дійсності, що відображає характер їх наочно-образного мислення абстрагованими поняттями". Що тільки поступово, у зв'язку з розвитком мовлення уточнюються вивчення слів та окремих понять[11, с.42].

Проведений аналіз психолого-педагогічних досліджень показує, що здатність до узагальнення лежить в основі всіх розумових операцій і характеризує загальну властивість навченості. Питання про розвиток мислення, зокрема, його операції узагальнення є одним з центральних питань інтелектуальної готовності дітей до навчання в школі, де значне місце відводиться формуванню узагальнених знань про навколишні предмети і явища дійсності. Основною умовою розумового виховання і розвитку дітей є така організація їхньої пізнавальної діяльності, яка забезпечує взаємозв'язок мисленнєвих і практичних дій, необхідних для оволодіння узагальненням як одним із важливих компонентів готовності до навчання в школі.

Література

1. **Выготский Л.С.** Собрание сочинений. Т.2. Проблемы общей психологии. — М.: Педагогика, 1982. — 502 с.
2. **Пиаже Ж.** Избранные психологические труды. — М.: Просвещение, 1969. — 659 с.
3. **Рубинштейн С.Л.** Основы общей психологии. — М., Учпедгиз, 1946. — 704 с.
4. **Давыдов В.В.** Виды обобщения в обучении. — М.: Педагогика, 1972. — 424 с.
5. **Поддьяков Н.Н.** Мышление дошкольника. — М.: Педагогика, 1977. — 272 с.
6. **Шиф Ж.И.** Усвоение языка и развитие мышления у глухих детей. — М.: Просвещение, 1968. — 316 с.
7. **Носкова Л.П.** Методика развития речи дошкольников с нарушениями слуха: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Л. П. Носкова, Л.А. Головчиц. — М.: Гуманитар, изд. центр ВЛАДОС, 2004. — 344 с.
8. **Соботович Е.Ф.** Психолингвистическая структура речевой деятельности и механизмы ее формирования. К ИЗМН, 1997. — 44с.
9. **Тигранова Л. И.** Умственное развитие слабослышащих детей (младший школьный возраст). М.: Педагогика, 1978. — 96 с.
10. **Фомичева Л.И.** Развитие интеллекта та проектування навчання(чуючі, глухі, слабочуючі дошкільники). — К.: ТОВ «Міжнар. фін.агенція», 1997. — 234 с.
11. **Шеремет М.К.** Готовність дітей зі зниженим слухом до навчання у школі: Монографія/ Мін. освіти України. ІСДО; Відп. за вип. В.В.Литвинова. — Київ: ІСДО, 1996. — 104 с.

References

1. **Vygotskiy I.S.** Sbraniye sochineniy. T.2 . Problemy obshchey psikhologii. - M.: Pedagogika, 1982. - 502 s.
2. **Piazhe ZH.** Izbrannyye psikhologicheskiye trudy. - M. : Prosveshcheniyе., 1969.- 659 s.
3. **Rubinshteyn S.L.** Osnovy obshchey psikhologii. -M. , Uchpedgiz , 1946. - 704 s.
4. **Davydov V.V.** Vidy obobshcheniya v obuchenii. - M.: Pedagogika, 1972. - 424 s.
5. **Podd'yakov N.H.** Myshleniye doshkol'nika. - M. : Pedagogika, 1977. -272 s.
6. **Shif.ZH.I.** Usvoyeniye yazyka i razvitiye myshleniya u glukhikh detey. - M.: Prosveshcheniye , 1968. - 316 s.
7. **Noskova L.P.** Metodika razvitiya rechi doshkol'nikov s narusheniyami slukha: ucheb. posobiye dlya stud. vyssh. ucheb. zavedeniy / L .P . Noskova , L.A. Golovchits . - M.: gumanitariy, izd . tsentr VLADOS , 2004. - 344 s.
8. **Sobotovich Ye.F.** Psikholingvisticheskaya struktura rechevoy deyatel'nosti i mekhanizmy yeye fomirovaniya. K IZMN , 1997. - 44s .
9. **Tigranovа L. I.** Umstvennoye razvitiye slaboslyshashchikh detey (mladshiy shkol'nyy vozrast). M.: Pedagogika, 1978. - 96 s.
10. **Fomicheva L.I.** Razvitiye intellekta i proyektirovaniye obucheniya (slyshashchiye, glukhiye, slaboslyshashchiye doshkol'niki). - K.: OOO « Mezhdunar. fin.agentsiya », 1997. - 234 s.
11. **Sheremet M.K.** Gotovnost' detey s ponizhennym slukhom k shkole: Monografiya/ min. obrazovaniya Ukrainy. ISDO; Otv. za vyp. V.V.Litvinova. - Kiyev: ISDO, 1996. - 104 s.

Суховієнко Н.А. Проблема узагальнення в психолого-педагогічних дослідженнях

У статті здійснено аналіз психолого-педагогічних досліджень провідних вітчизняних та зарубіжних науковців. Значну увагу приділено аналізу та виокремленню основних концептуальних акцентів на постановці проблеми. Зазначено та розкрито основні теоретичні підходи до вивчення проблеми узагальнення, що сформувались впродовж розвитку психологічної науки. Розглянуто проблему взаємозв'язку узагальнення з розумовою готовністю дитини до навчальної діяльності. Надано узагальнену характеристику положення про формування узагальнення, пов'язаними з актуальними на сьогодні змінами парадигми освіти та перехід на нові програми спеціальних загальноосвітніх закладів. Висвітлено погляди вітчизняних вчених в сурдопедагогічних та сурдопсихологічних дослідженнях, що пов'язували формування слова і утворення образу в мовленні глухих та слабочуючих дітей з процесом розумового розвитку та формування узагальнень в цілому. Розкрито питання підготовки дітей з вадами слуху до навчання в школі, де суттєве місце відводиться формуванню узагальнених знань про навколишні предмети та явища дійсності. Досліджено проблему особливостей формування узагальнень у дітей з вадами слуху старшого дошкільного віку з метою виявлення їхньої розумової готовності до навчання у шкільній системі освіти.

Ключові слова: інтелект, розумовий розвиток, готовність до школи, діти з вадами слуху, узагальнення.

Суховієнко Н.А. Проблема обобщения в психолого-педагогических исследованиях

В статье осуществлен анализ психолого-педагогических исследований ведущих отечественных и зарубежных ученых. Значительное внимание уделялось анализу и выделению основных концептуальных акцентов при постановке проблемы. Указаны

и раскрыты основные теоретические подходы к изучению проблемы обобщения, что сформировались на протяжении развития психологической науки. Рассмотрена проблема взаимосвязи обобщения с умственной готовностью ребенка к учебной деятельности. Предоставлено обобщенную характеристику положения о формировании обобщения, связанную с актуальными на сегодня изменениями парадигмы образования и переходом на новые программы специальных общеобразовательных заведений. Отражены взгляды отечественных ученых в сурдопедагогических и сурдопсихологических исследованиях, которые связывали формирование слова и образование образа в речи глухих и слабослышащих детей с процессом умственного развития и формирования обобщений в целом. Раскрыты вопросы подготовки детей с недостатками слуха к обучению в школе, где существенное место отводится формированию обобщенных знаний об окружающих предметах и явлениях действительности. Исследована проблема особенностей формирования обобщений у детей с недостатками слуха старшего дошкольного возраста с целью выявления их умственной готовности к обучению в школьной системе образования.

Ключевые слова: интеллект, умственное развитие, готовность к школе, дети с нарушениями слуха, обобщения.

Sukhoviyyenko N.A. The problem of generalization in psychological and educational research

The article presents the analysis of the psychological and educational research leading domestic and foreign scholars. Considerable attention is paid to the analysis and isolation of the main conceptual emphasis in the formulation of the problem. Shown and covers the main theoretical approaches to the problem of generalization that emerged during the development of psychological science. The problem of generalization relationship with mental readiness of the child to the learning activity. Given the generalized characteristic position on the formation of generalizations are associated with relevant today changes the paradigm of education and the transition to the new program of special secondary schools. Reflected the views of native scientists in surdopedagogical and surdopsychological studies that linked the formation of words and image formation in the speech of deaf and hard of hearing children with the process of intellectual development and the formation of generalizations in general. Disclosure of matters of training children with impaired hearing for school, where a significant place is given to the formation of generalized knowledge about the objects and phenomena of reality. The problem of forming generalizations features in children with impaired hearing preschool age to identify their mental readiness for learning in the school education system.

Keywords: intelligence, mental development, school readiness, children with hearing impairment, generalization.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2014 р.

Статтю прийнято до друку 20.11.2014 р.

Рецензент: д.п.н., проф. Фомічова Л.І.

УДК: 159.973

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ІЗ ЛЕГКИМ СТУПЕНЕМ АУТИЗМУ

Шульженко О. Є.

Виховання емоційно-зрілої особистості, її переживань і почуттів, починаючи з перших років життя дитини залишається важливим психолого-педагогічним завданням, навіть важливішим, ніж виховання розуму і прищеплення дитині різних навичок і вмінь. Це пов'язано насамперед з тим, що емоційне ставлення до світу зумовлює цілі, на досягнення яких будуть використані набуті дитиною знання та вміння.

Емоційний розвиток дітей, зазвичай, розглядався у зв'язку з їх комунікативним розвитком [4], або проблемою готовності дитини до школи [5]. Також досліджувався феномен передбачення емоцій [4], розвиток емпатії [6], емоційні реакції дитини на оцінку дорослого [2], розвиток мови емоцій у дітей [12], питання корекції їх емоційної сфери [3].

Відомо, що порушення емоційної сфери у дітей яскраво проявляється при аутизмі. Аутизм у дітей має різне походження й причини. Виходячи з положення Л. С. Виготського про єдність біологічних і соціальних факторів у розвитку дитини, варто зазначити, що за різних порушень розвитку на тлі загальних закономірностей мають спостерігатися певні особливості, зумовлені тими чи іншими порушеннями, що призводять до змін у розвитку цих дітей. Такі зміни залежать як від часу виникнення порушення тієї чи іншої функції, так і від ступеня вираженості вади.

Актуальність цієї проблеми посилюється тим, що діти з аутизмом мають знижені адаптаційні можливості, що ускладнює процес їхньої інтеграції в суспільство.

Проблему розвитку й адаптації дітей з аутизмом досліджували такі українські вчені як Д. І Шульженко [11], Т. В. Скрипник [8], К. О. Островська [7], В. В. Тарасун [9], А. М. Хворова [10] та ін. Особливості емоційно-вольової сфери у дітей з аутистичними порушеннями досить ґрунтовно проаналізовано та узагальнено у роботі Н.В.Базими з співавт. [1].

Актуальність проблеми і її недостатнє висвітлення в спеціальній психології, неповне використання потенціалу навчально-виховного процесу школи зумовили вибір цієї теми дослідження, мета якого: визначити особливості емоційної сфери дітей із порушенням аутистичного спектру, зокрема дітей з легким ступенем аутизму, так як власне для цієї категорії дітей є найбільш доступним навчання в інклюзивному та загальноосвітньому середовищі.